Cumhuriyet İlahiyat Dergisi - Cumhuriyet Theology Journal
ISSN: 2528-9861 e-ISSN: 2528-987X
June / Haziran 2020, 24 (1): 455-474

İlkokul 1. ve 2. Sınıfta Din Öğretimi: Alman Devlet Okullarında Okutulan *Mein Islambuch 1-2* Ders Kitabının Muhteva Özellikleri Bakımından İncelenmesi

Religious Teaching at Primary School 1st and 2nd Grade: An Examination of Mein Islambuch 1-2 Textbook, Used at German Public Schools, in Terms of Content Features

Semra Çinemre

Dr. Öğr. Üyesi, Trabzon Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Din Eğitimi Anabilim Dalı
Assistant Professor, Trabzon University, Faculty of Theology
Department of Religious Education
Trabzon / Turkey

semra.cinemre@trabzon.edu.tr orcid.org/0000-0002-2924-1129

Article Information / Makale Bilgisi
Article Types / Makale Türü: Research Article / Araştırma Makalesi
Received / Geliş Tarihi: 1 January / Ocak 2020
Accepted / Kabul Tarihi: 24 May / Mayıs 2020
Published / Yayın Tarihi: 15 June / Haziran 2020
Pub Date Season / Yayın Sezonu: June / Haziran
Volume / Cilt: 24 **Issue / Sayı:** 1 **Pages / Sayfa**: 455-474
Cite as / Atıf: Çinemre, Semra. "İlkokul 1. ve 2. Sınıfta Din Öğretimi: Alman Devlet Okullarında Okutulan *Mein İslambuch 1-2* Ders Kitabının Muhteva Özellikleri Bakımından İncelenmesi [*Religious Teaching at Primary School 1st and 2nd Grade: An Examination of Mein İslambuch 1-2 Textbook, Used at German Public Schools, in Terms of Content Features*]". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi-Cumhuriyet Theology Journal* 24/1 (Haziran 2020), 455-474.
https://doi.org/10.18505/cuid.668931

Religious Teaching at Primary School 1st and 2nd Grade: An Examination of Mein Islambuch 1-2 Textbook, Used at German Public Schools, in Terms of Content Features

Abstract: Religious education begins with the age of compulsory education and takes place in the integrity of basic education in various countries of the world. As for our country, within the scope of formal education religious education starts at the 4th grade of primary school. In the 19th National Education Council held in 2014 a recommendation was made for teaching the Religion Culture and Moral Knowledge course at the 1st, 2nd and 3th grades of primary school in Turkey. However, there is no experience and educational background related to religious education at these classes. At this point, it is clear that academic studies that will form the basis of this field are needed before a decision is put into practice in this direction. Based on this idea, this study aims to examine a religion course given at the 1st and 2nd grades of primary school through a sample textbook. For this purpose with criteria sampling method Mein Islambuch 1/2 textbook prepared for Muslim children in Germany was chosen and analyzed by document analysis and descriptive analysis under the category of "content features". Findings revealed that the topics are handled with a content and simplicity appropriate to the age, daily life and experience of the pupil by making examples through religious motifs that the pupil sees around her/him. However, there are also some controversial issues for concrete operational stage primary school children.

Summary: In many countries of the world, courses on religious teaching start from preschool and continue from first grade until the last grade. Regarding the scope and models of these courses there are different applications in various countries. As for our country, the Religion Culture and Moral Knowledge course is compulsory with the 24th article of the 1982 Constitution. Although, in the relevant paragraph of the constitution, the expression of "Religious culture and moral education is among the compulsory courses taught in primary and secondary education institutions" is wide enough to cover both primary and secondary education, this course is taught from the 4th grade of primary school in practice. In the 19th National Education Council held in 2014, a recommendation was made for teaching the Religion Culture and Moral Knowledge course at the 1st, 2nd and 3th grades of primary school. However, there is no experience and educational background related to religious education at these classes. It is obvious that primarily academic studies that will form the basis of this field are needed. Based on this idea, this study aimed to examine a religion course given at the 1st and 2nd grades of primary school through a sample textbook. Accordingly, Mein Islambuch 1/2 textbook prepared for Muslim children in Germany was analyzed by document analysis in terms of its content features. Analysis themes determined in this direction were as follows: "Individual and Social Focused Issues", "Belief in Allah-Creation Issues", "Faith-Worship Issues", "Prophets-Qur'ān Issues" and "Religions-Holidays". The main question of the research was: "What are the content features of a religious textbook for Muslim students written at primary school levels?" With the results revealed by this research, it is expected to shed light on the studies to be carried out for a course likely to take place at these grade levels in our country.

Basic findings of the study, obtained within the scope of the five analysis themes, are as follows: Within the scope of individual and social focused issues, emphasis was identified that Muslim students living in a multicultural society should recognize and introduce their own identity while trying to recognize their interlocutors. It is also emphasized in the book that although there are disagreements with siblings and friends from time to time, they should discover each other's common aspects. In addition, it was also seen that an ideal Muslim family life is depicted as family elders are valued, parents and children share domestic responsibilities, the family spends time together effectively, and the children can perform some works independently.

In the context of belief in Allah-creation issues, the names and attributes of Allah are given and illustrated by various visuals, verses and poems supporting the subject that Allah created the whole universe and possesses infinite power and might. It is also stated in the book that

it is impossible to see God by eye but based on what He created His power can be seen and felt. It was determined that this content is presented in a level and scope in which seven-to-eight-year-old children can recognize and discover the universe with their own experience, in accordance with their age, experience and level of development.

Within the scope of the theme of faith-worship issues, basic subjects and concepts are included. It was determined that there is neither detailed information about prayer nor surahs for students to learn, read, memorize for prayer. It was also seen that this content is processed at the minimum basic level of religious-cultural knowledge for the child's own religion.

In the context of the prophets-Qur'ān issues it was seen that mainly issues related to Prophet Muhammad are included. In this context, his birth, childhood, youth and a section from his life on his love and compassion for all living things is presented. As for the Qur'ān, it is introduced generally and surahs of Ihlas, Asr, Fatiha and Nas are shared in Arabic as a whole, and then transcribed and translated by each verse individually.

Within the scope of the theme religions-holidays, Ramadan and sacrifice festivals are dealt mainly with importance and focus on socio-cultural dimensions. Besides, the holy days, temples, holy book names and holidays of Jews and Christians, especially Christmas and Easter holidays, are outlined.

The textbook is generally in a content and simplicity suitable for the developmental characteristics of children. But it was determined that there are detailed descriptions on topics such as the Prophet Muhammads dialogue with Gabriel and his mood during the first revelation came and the story of Abraham sacrificing his son. It is debatable whether these details are appropriate for the level of development of a primary school child, who is still in the concrete process period, and therefore this content should be reviewed in accordance with psychology of religion findings and educational principles.

This textbook is structured for Muslim students in a confessional model within the scope of Germany's religious education models. However, it was determined in the study that the issues are not processed with scientific knowledge or detailed/intensive explanations, but with the simplicity of basic religious-cultural knowledge. In addition, the content, taking into account the multicultural social structure of the country, provides students both the most basic principles and teachings of their religion, and also includes the core values of the dominant society in which they live. With this content, it can be said that the book can contribute to the pupils' developing their own religious identities while at the same time respecting other religious and world orientations and integrating them into the society they live in. In the light of the results of this research, in Turkey an ideal primary school religious teaching model can be developed within the framework of our religion-state relations, considering religious, cultural and social structure, suitable for expectations and needs, overlapping with psychological and educational principles.

Keywords: Religious Education, Religious Teaching, Primary School, Germany, Islamic Religious Course.

İlkokul 1. ve 2. Sınıfta Din Öğretimi: Alman Devlet Okullarında Okutulan Mein Islambuch 1-2 Ders Kitabının Muhteva Özellikleri Bakımından İncelenmesi

Öz: Din öğretimi, dünyanın çeşitli ülkelerinde zorunlu eğitim yaşı ile başlamakta ve temel eğitimin bütünlüğü içerisinde yer almaktadır. Ülkemizde ise örgün eğitim kapsamında din öğretimi, ilkokul 4. sınıfta başlamaktadır. 2014 yılında gerçekleşen 19. Milli Eğitim Şûrası'nda ilkokulun 1, 2 ve 3. sınıf düzeylerinde de Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin olması yönünde tavsiye kararı alınmıştır. Fakat bu sınıf düzeylerinde din öğretimi için henüz tecrübemiz ve eğitimbilimsel altyapımız bulunmamaktadır. Dolayısıyla bu doğrultuda bir karar uygulamaya geçirilmeden önce bu sahanın zeminini oluşturacak akademik çalışmalara ihtiyaç duyulduğu açıktır. Bu düşünceden hareketle, bu makalede ilkokul 1 ve 2. sınıf düzeyinde verilen bir din

dersini örnek bir ders kitabı üzerinden incelemek amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda ölçüt örnekleme yoluna gidilerek Almanya'da Müslüman çocuklar için hazırlanmış olan ders kitaplarından Mein Islambuch 1/2 seçilmiştir. Çalışmada nitel yöntem desenlerinden doküman incelemesi kullanılmış; veriler, "muhteva özellikleri" analiz kategorisi altında, beş tema çerçevesinde betimsel yolla çözümlenmiştir. Araştırma sonunda konuların; öğrencinin çevresinde gördüğü dinî motifler üzerinden örneklendirmeler yapılarak çoğunlukla yaşına, gündelik yaşantısına ve tecrübesine uygun bir içerik ve sadelikle işlenmiş olduğu görülmüştür. Bununla birlikte henüz somut işlemler döneminde olan ilkokul çocuğuna gelişim düzeyi açısından sunulması tartışmalı bazı içeriklere de yer verildiği tespit edilmiştir.

Özet: Dünyanın birçok ülkesinde din öğretimine ilişkin derslere okul öncesinden başlanarak ilkokul 1. sınıftan itibaren son sınıfa kadar yer verilmektedir. Bu derslerin hangi kapsamda ve ne tür modellerle verildiğine ilişkin olarak ise çeşitli ülkelerde farklı uygulamalar söz konusudur. Ülkemizde ise Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi 1982 Anayasasının 24. Maddesi ile zorunlu olarak okutulmaktadır. Her ne kadar anayasanın ilgili paragrafında "Din kültürü ve ahlak öğretimi, ilk ve ortaöğretim kurumlarında okutulan zorunlu dersler arasında yer alır." ifadesi, ilk ve ortaöğretimin tümünü kuşatan genişlikte ise de uygulamada bu ders, 4. sınıftan itibaren yürütülmektedir. Bu noktada 2014 yılında gerçekleşen 19. Milli Eğitim Şûrası'nda Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin, eksik bırakılmış olduğu ilkokul 1-3. sınıf düzeylerinde de okutulması yönünde bir tavsiye kararı alınmıştır. Fakat ülkemizde henüz ilkokulun bu sınıf düzeylerinde din öğretimine ilişkin uygulama tecrübesi ve eğitimbilimsel altyapı bulunmamaktadır. Bu noktada öncelikle bu sahanın zeminini oluşturacak akademik çalışmalara ihtiyaç duyulduğu açıktır. Bu düşünceden hareketle bu çalışmada ilkokul 1 ve 2. sınıf düzeyinde verilen bir din dersini örnek bir ders kitabı üzerinden incelemek amaçlanmıştır. Bu doğrultuda Almanya'da Müslüman çocuklar için hazırlanmış olan Mein Islambuch 1/2 dersi kitabı, muhteva özellikleri bakımından doküman incelemesi ile analiz edilmiştir. Muhteva özellikleri analiz kategorisinin alt temalarını oluşturmada temelde ünite isimleri baz alınmakla birlikte ünitenin hâkim muhtevası doğrultusunda yeniden isimlendirme yapılmıştır. Bu doğrultuda belirlenen analiz temaları şunlardır: "Bireysel ve Toplumsal Odaklı Konular", "Allah İnancı-Yaratılış Konuları", "İman-İbadet Konuları", "Peygamberler-Kur'an Konuları", "Dinler-Bayramlar Konuları". Araştırmanın, "Müslüman öğrenciler için ilkokul 1 ve 2. sınıf düzeylerinde yazılmış olan bir din dersi kitabının muhteva özellikleri nelerdir?" temel sorusu neticesinde ortaya koyduğu sonuçlarla ülkemizde bu sınıf düzeylerinde gerçekleşmesi muhtemel bir ders için yapılacak çalışmalara ışık tutması beklenmektedir.

Çalışmanın, beş analiz teması kapsamında elde edilen en temel bulguları şu şekildedir: Bireysel ve toplumsal odaklı konular teması kapsamında çokkültürlü bir toplum yapısında yaşayan Müslüman öğrencilerin kendi kimliklerini tanıması, tanıtması, öte yandan da muhataplarını tanımaya çalışması; zaman zaman kardeş ve arkadaşlarla anlaşmazlıklar olsa da birbirlerinin ortak yönlerini keşfetmesi gerektiği vurguları tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra ideal bir Müslüman aile yaşantısının; aile büyüklerine değer verildiği, anne-baba ve çocukların ev içi sorumlulukları paylaştığı, ailenin bir arada etkili bir şekilde zaman geçirdiği, çocuğun bağımsız bir şekilde birtakım işleri gerçekleştirebildiği vurgularıyla betimlendiği görülmüştür.

Allah inancı-yaratılış teması kapsamında Allah'ın isim ve sıfatlarına yer verilmiş, Allah'ın tüm kâinatı yarattığı, sonsuz güç ve kudret sahibi olduğu çeşitli görseller, konuyu destekleyen ayetler ve şiirler eşliğinde ortaya konmuş, Allah'ı gözle görmenin imkânsız olduğu, fakat yaratmış olduklarından hareketle O'nun gücünün görülüp hissedilebileceği gerek görseller gerekse somutlamalarla izah edilmiştir. Bu içeriğin yedi-sekiz yaşındaki çocukların kâinatı kendi tecrübeleriyle tanıyıp keşfedebilecekleri kapsamda; yaş, tecrübe ve gelişim düzeylerine uygun bir şekilde sunulduğu tespit edilmiştir.

İman-ibadet tema içeriğinde öncelikle besmele, kelime-i tevhit ve şehadet, salavat, dua ve Allah'a sığınmak, abdest, namaz, cami ve kıble gibi temel konulara yer verildiği görülmüştür. Namaza ilişkin ilmihal bilgilerine ve öğrencilerin namaz için öğrenmeleri, okumaları, ezberlemeleri amacıyla surelere yer verilmediği, bu içeriğin çocuğun toplumda gözlemesi mümkün

durumlar ve kendi dinine ilişkin öğrenmesi beklenen asgari temel dinî-kültürel bilgi düzeyinde işlendiği tespit edilmiştir.

Peygamberler ve Kur'an teması kapsamındaki içerikte ağırlıklı olarak Hz. Muhammed'e yer verildiği; doğumu, çocukluğu ve gençliğinin yanı sıra tüm canlıları sevmesi ve merhametine ilişkin hayatından bir kesitin sunulduğu görülmüştür. Kur'an konusunda ise Kur'an, ana hatlarıyla tanıtılmış ve örnek olarak İhlas, Asr, Fatiha ve Nas sureleri bir bütün olarak Arapça aslıyla, ardından tek tek her ayetin transkripsiyonu ve tercümesi ile paylaşılmıştır.

Dinler ve bayramlar tema içeriğinde Ramazan ve kurban bayramları; ağırlıklı olarak mahiyeti, önemi ve sosyo-kültürel boyutları ile işlenmiştir. Bunun yanı sıra Noel ve Paskalya bayramları başta olmak üzere Yahudi ve Hristiyanların kutsal günleri, mabetleri, kutsal kitap isimleri ve bayramları ele alınmıştır.

Ders kitabının, genel itibariyle öğrencilerin gelişim dönemi özelliklerine uygun bir içerik ve sadelikte olduğu görülmüştür. Fakat ilk vahyin gelişi esnasında Hz. Peygamber'in Cebrail ile diyaloğu, ruh hali ve Hz. İbrahim'in, oğlunu kurban etmesi kıssası gibi konularda detaylı betimlemelere yer verildiği tespit edilmiştir. Bu detayların henüz somut işlemler döneminde olan ilkokul çocuğunun gelişim düzeyi açısından ne kadar uygun olduğu tartışmalı olup bu kapsamdaki içerik, din psikolojisi ve eğitim ilkeleri doğrultusunda gözden geçirilmelidir.

Bu ders kitabı, Almanya'nın din eğitimi modelleri kapsamında Müslüman öğrencilere yönelik olarak mezhebe dayalı bir içerikte yapılandırılmıştır. Bununla birlikte konuların, ilmihal bilgileri çerçevesinde veya detaylı/yoğun açıklamalarla değil, temel dinî-kültürel bilgi sadeliğinde işlendiği tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra içerik, ülkenin çokkültürlü toplumsal yapısını dikkate alarak öğrencilere bir taraftan kendi dinlerinin en temel ilke ve öğretilerini sunarken diğer yandan da içinde yaşadıkları toplumun temel değerlerine yer vermektedir. Kitabın, bu içerikle öğrencilerin kendi dinî kimliklerini geliştirirken aynı zamanda diğer din ve dünya yönelimlerine saygı ile yaklaşmasına ve yaşadıkları topluma entegre olmalarına katkı sunacağı söylenebilir. Bu araştırmanın sonuçları dikkate alınarak Türkiye'de de ülkemizin din-devlet ilişkileri çerçevesinde, dinî, kültürel ve toplumsal yapıyı dikkate alan, beklenti ve ihtiyaca hitap eden, eğitim ve psikoloji ilkeleri ile örtüşen ideal bir ilkokulda din öğretimi modeli geliştirilebilir.

Anahtar Kelimeler: Din Eğitimi, Din Öğretimi, İlkokul, Almanya, İslam Din Dersi.

Giriş

Din özgürlüğünün, uluslararası hukuk metinlerine ve birçok ülkenin anayasal esaslarına göre temel hak ve özgürlükler arasında yer aldığı bilinen bir gerçektir. Bu bağlamda her ülke, vatandaşının dini öğrenme ve ona uygun yaşama ihtiyacı ve özgürlüğünü kendine has din-devlet ilişkileri ile tarihî, siyasî, dinî, sosyo-kültürel ve demografik özelliklerine bağlı olarak karşılamaktadır. Bu doğrultuda çeşitli ülkelerde görece farklı din öğretimi modelleri benimsenmektedir. Din öğretimi model ve yaklaşımlarındaki çeşitliliğin yanı sıra din öğretiminin hangi sınıf düzeylerinde verildiği konusunda da ülkeler arasında farklılıklar bulunmaktadır. Sınıf düzeyleri açısından bakıldığında, din derslerinin okul öncesi eğitimden başlayarak temel eğitimin 1. sınıfından itibaren son sınıfa kadar devam ettiği çeşitli ülkeler olduğu görülmektedir. Bu ülkelerde sınıf düzeylerine göre farklılık arz eden çeşitli uygulamalar söz konusudur. Örneğin bazı ülkeler dine ilişkin konuları ilk sınıf düzeylerinde Hayat Bilgisi türündeki dersler kapsamında vermekte iken bazısında müstakil din dersleri yer almaktadır. Bazı ülkelerde ilk sınıf düzeylerindeki din dersleri mezhepler üstü iken, üst sınıflardan itibaren mezhebe dayalı bir ders ayrımına gidilmekte, yine buna bağlı olarak bazı ülkelerde bu ders zorunlu, bazılarında ise seçmeli olarak okutulmaktadır. Dersin seçmeli olduğu örneklerde ilk sınıf düzeylerinde dersi seçme yetkisi ebeveynde, üst sınıf düzeylerinde öğrencide bulunmakta; seçmeli din dersini seçmeyen öğrenci alternatif bir derse yönlendirilmekte ya da o ders saatinde serbest bırakılmaktadır. Bunun yanı sıra farklılık arz eden bir başka durum da dersin sınıf geçmeye etkisinin olup olmadığı noktasındadır.

Meseleye Türkiye özelinde bakıldığında, din öğretiminde çeşitli modellerin tecrübe edilmiş olması bakımından ülkemizin zengin bir arka plana sahip olduğu görülmektedir. Kısaca özetlenecek olursa; herkese-hiç kimseye din dersi, program içi-program dışı din dersi, isteyene din dersi, ders ve sınıf geçmeye etkisi olan-olmayan din dersi gibi tecrübelerden sonra ülkemizde herkese Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi (DKAB) dersi uygulamasına geçilmiştir. Tarihsel süreç, din öğretiminin hangi sınıf düzeyinde verildiği özelinde incelendiğinde bu konuda da çeşitlilik olduğu görülmektedir. Kronolojik olarak bakıldığında; 1924'te hazırlanan 1924 İlk Mektepler Müfredat Programında ilkokul 1. sınıf hariç diğer sınıflara (2-5.) Kur'an-ı Kerim ve Din Dersleri adıyla haftada ikişer saatlik din dersinin konulduğu, aynı yıl ortaokullara yönelik hazırlanan müfredatta ise liselerin orta kısmında 1 ve 2. sınıflar için haftada birer saatlik Din Bilgisi adıyla bir dersin yer aldığı görülmektedir. Bu düzenlemelerde liselerin ikinci devresinde ise dine ilişkin herhangi bir ders bulunmamaktadır. Sonraki gelişim ise din derslerinin 1927'de ortaokullardan, 1929 yılından itibaren de ilkokullardan tedricen kaldırılması yönünde olmuştur. Çok partili döneme kadar da okullarda din dersine yer verilmemiştir. Yaklaşık 20 yıl aradan sonra din derslerinin yeniden hangi sınıf düzeylerinde yer aldığına bakıldığında; 1948 yılında ilkokul 4 ve 5. sınıflara; 1956 yılında da ortaokul 1 ve 2. sınıflara; 1967 yılında ise lise ve dengi okulların 1 ve 2. sınıflarına Din Bilgisi dersinin konulduğu görülmektedir. Din Bilgisi derslerinin ortaokul ve liselerin 3. sınıflarına konulduğu tarih ise 1976 yılıdır.

Bahsi geçen tecrübelerden sonra, 1982 Anayasasının 24. Maddesi ile DKAB dersinin zorunlu olarak okutulması kararlaştırılmıştır. DKAB dersinin hangi sınıf düzeylerinde uygulamaya geçirildiğine bakıldığında; anayasanın ilgili paragrafında "Din kültürü ve ahlak öğretimi, ilk ve ortaöğretim kurumlarında okutulan zorunlu dersler arasında yer alır." ifadesi, her ne kadar ilk ve ortaöğretimin tümünü kuşatan genişlikte ise de uygulamada bu ders, 4. sınıftan itibaren verilmeye başlanmıştır. Bu noktada 19. Milli Eğitim Şûrası'nda, 1982 yılından itibaren 4-12. sınıf düzeylerinde zorunlu olarak okutulan DKAB dersinin, eksik bırakılmış olduğu ilkokul 1-3. sınıf düzeylerinde de okutulması yönünde bir tavsiye kararı alınmıştır. Bu karar, Türk eğitim sistemindeki uygulamanın bütünlüğünü sağlamak açısından din öğretiminin ilkokul 1. sınıftan başlamasının ideal olduğuna işaret etmektedir. Bunun yanı sıra yukarıda da bahsedildiği üzere, dünyanın çeşitli ülkelerinde din dersleri, okul öncesinden başlayıp ilkokul 1. sınıftan itibaren devam etmektedir. Bu noktada dünyadaki örnekler de dikkate alındığında din öğretiminin ilkokul 1. sınıfta başlaması ideal görünmektedir. Ayrıca bütün eğitim sistem ve felsefelerinde fertlerin tüm yeteneklerini ortaya çıkarıp geliştirmek, temel duygu ve ihtiyaçlarını uyumlu bir şekilde doyurmak, eğitimden beklenen temel görevlerin başında gelmektedir. Nitekim 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu'nun 2. Maddesinde Türk milli eğitiminin genel amaçlarında bahsedilen "Beden, zihin, ahlâk, ruh ve duygu bakımlarından dengeli ve sağlıklı şekilde gelişmiş bir kişiliğe ve karaktere (...) kişiler olarak yetiştirmek" ifadesi de buna işaret etmektedir. Bu temel doğrultusunda bireyin fiziksel, zihinsel, duygusal, psiko-sosyal gelişimlerinin yanı sıra dinî ve ahlakî gelişim alanlarının da göz ardı edilemez bir öneme sahip olduğu ortadadır. Bu noktada çocukluk döneminde; dinî gelişim özellikleri dikkate alınarak ilgi ve ihtiyaçlar doğrultusunda verilecek bilimsel temellere dayalı bir din öğretimi, bireyin sağlıklı bir dinî duygu, inanç gelişimi ve kimlik inşasına imkân verecektir. Bu bağlamda, ülkemizde okul öncesi düzeyde ve ilkokul 4. sınıftan itibaren bireye din öğretimi imkânı tanınmakla birlikte ilkokulun ilk üç sınıf düzeyi açısından bir boşluk ve eksiklik söz konusudur. Bu konuda her ne kadar 19. Milli Eğitim Şûrası'nda bu sınıf düzeylerinde de din öğretiminin olması yönünde tavsiye kararı alınmış olsa da ülkemizde henüz bu konuda uygulama tecrübesi ve eğitimbilimsel altyapı bulunmamaktadır. Bu noktada öncelikle bu sahanın zeminini oluşturacak akademik çalışmalara ihtiyaç duyulduğu açıktır.

Ülkemizde, ilkokulda din öğretimi konusu çerçevesinde ise literatürde yalnızca iki tez çalışmasının olduğu tespit edilmiştir. Her iki çalışma da ilgili sınıf düzeylerinde din eğitimi ihtiyacını araştırma odaklı gerçekleştirilmiştir. Bu makalede, ülkemizde bu konuda yapılan iki çalışmadan farklı olarak ilkokulun ilk kademelerinde din dersi tecrübesi olan ülkelerden Almanya'da Müslüman çocuklar için hazırlanmış olan bir İslam din dersi kitabı incelenmiştir.

Alman akademik camiasında ise ilkokul düzeyi ders kitaplarını inceleyen bir çalışma tespit edilmiştir. Söz konusu çalışmada Kiefer, 1-4. sınıf düzeyi kitaplarından Mein Islambuch ve Die Schöne Quelle'yi incelemiştir. Yazar, çalışmasında "din pedagogu" olmadığını ifade ederek çalışmasını "İslambilimleri" perspektifiyle yaptığını belirtmiştir. Bu bakış açısı doğrultusunda çalışmasında ders kitaplarında İslam'ın nasıl betimlendiği, hangi dinî kaynaklara yer verildiği ve bu kaynakların nasıl sunulduğu gibi analiz kategorileri belirlemiştir. Bu makalenin, Kiefer'ın çalışması ile tek ortak yönü her iki çalışmada da kitabın ünite ve konularının liste halinde sunulmuş olmasıdır. Literatürde bunun dışında, Mein Islambuch ders kitabını tümüyle analiz etmeyip iki sayfalık içerikle bu kitaba temas eden bir çalışma tespit edilmiştir. İlahiyat ve eğitim biliminin İslam din derslerinde nasıl bir araya getirilebileceğinin incelendiği bu çalışmada Arslan, Mein Islambuch kitabındaki ilah doktrininin çocuk perspektifi ve düzeyine uygun olduğuna temas etmiş, buna ilişkin olarak da ders kitabından bazı örnekler vermiştir. Bu sayılan çalışmalar dışında, bu makalenin konu edindiği başlık veya kapsamda bir çalışma tespit edilmemiştir. Bu makalede Almanca literatürde yer alan sayılı çalışmadan farklı olarak ilgili ders kitabı, "muhteva özellikleri" açısından incelenecektir. Böylelikle ülkemizde bu sınıf düzeylerinde gerçekleşmesi muhtemel bir ders için örnek bir içerik ortaya konarak değerlendirilmiş olacaktır. Bu bağlamda bu makalenin, meseleyi ülkemiz açısından geleceğe ve ihtiyaca dönük bir amaçla konu edinmesi bakımından özgün ve aktüel bir değere sahip olduğu düşünülmektedir. Bu noktada, araştırmanın temel sorusu şu şekilde ifade edilebilir: "Müslüman öğrenciler için ilkokul 1 ve 2. sınıf düzeylerinde yazılmış olan bir din dersi kitabının muhteva özellikleri nelerdir?" Araştırmanın alt soruları ise şu şekilde ifade edilebilir:

- İlkokul 1 ve 2. sınıf İslam din dersi kitabı hangi konuları ele almaktadır?

- İlkokul 1 ve 2. sınıf İslam din dersi kitabında yer alan konular hangi kapsam ve genişlikte işlenmektedir?

1. Yöntem

1.1. Araştırmanın Deseni

Araştırma, nitel yönteme dayalı olarak hazırlanmıştır. Nitel araştırma; gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir şekilde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma olarak tanımlanabilir.[1] Doküman incelemesi de araştırılması hedeflenen konuyla ilgili olgu ve olaylar hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizi yoluyla veri sağlanmasıdır.[2] Bu çalışmada ders kitapları bir doküman olarak inceleneceği için çalışmanın deseni doküman analizidir.

1.2. Araştırmanın Örneklemi

Almanya'da bu sınıf düzeylerinde Katolik ve Protestan mezhepleri başta olmak üzere çeşitli dinî cemaatlerin dersleri yürütülmektedir. Bu noktada amaçlı örneklem türlerinden ölçüt örnekleme yoluna gidilmiştir. Ölçüt örneklemede daha önceden belirlenmiş bazı önem ölçütlerini karşılayan durumları dikkate alarak örneklem alınmaktadır.[3] Bu noktada ölçüt veya ölçütler araştırmacı tarafından oluşturulabilmektedir.[4] Bu çalışmada ölçüt, ders kitaplarının Müslüman öğrencilere dinlerini öğretmek üzere hazırlanmış olmasıdır. Bu doğrultuda İslam din dersi kapsamındaki ders kitaplarından *Mein Islambuch 1-2* seçilmiştir. Bu noktada

---

1 Ali Yıldırım, "Nitel Araştırma Yöntemlerinin Temel Özellikleri ve Eğitim Araştırmalarındaki Yeri ve Önemi", *Eğitim ve Bilim Dergisi* 23/112 (1999), 10.

2 Ali Yıldırım – Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2008).

3 Michael Quinn Patton, *Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri*, çev. ed. Mesut Bütün – Selçuk Beşir Demir (Ankara: Pegem Akademi, 2014), 238.

4 Yıldırım–Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*.

neden mezheplerüstü değil, mezhebe dayalı bir ders örneği seçildiğini açıklamak yerinde olacaktır. Bilindiği üzere ülkemizde DKAB dersinin karakteri mezheplerüstü olmakla birlikte çoğunluğun mensup olduğu din olarak İslam'ı ön plana almaktadır. Bu çalışmada da öncelikli görülen; İslam'ı ele alan bir ders içeriğinin örnek olarak incelenmesidir. Bu araştırma sonucunda ortaya konan içerik dikkate alınarak ülkemizde bu sınıf düzeyleri için planlanacak olan bir ders içeriğinin daha betimsel ve mezheplerüstü karakterde inşa edilmesi mümkündür.

Örneklem olarak seçilen *Mein Islambuch 1/2* ders kitabı, Kuzey Ren Vestfalya, Bavyera ve Aşağı Saksonya gibi eyaletlerde onaylanmış ders materyallerinden biridir.[5] Kitabın yazarları Serap Erkan, Evelin Lubig-Kaps, Gül Solgun-Kaps ve Bülent Uçar'dır. Uçar, aynı zamanda kitabın bilimsel danışmanıdır. Kitap, Oldenbourg yayınevi tarafından 2009 yılında yayımlanmıştır. Bu çalışmada da kitabın 2009 yılı basımı incelenmiştir. On üniteden oluşan kitap, 96 sayfadır.

1.3. Verilerin Toplanması ve Analizi

Bu çalışmada veriler örneklem olarak seçilen ders kitabından toplanmıştır. Nitel yöntemle yapılan araştırmalarda elde edilen veriler, betimsel analiz ve içerik analizi ile yorumlanmaktadır.[6] Bu çalışmada verilerin analizinde betimsel yol izlenmiştir. İlk olarak çalışmanın betimsel analiz çerçevesini oluşturmak üzere araştırma problemi ve amaçlarından hareket edilmiştir. Bunun yanı sıra literatür taranarak ders kitaplarını inceleyen bazı çalışmalarda yer alan teknik düzen/fiziksel özellikler, içerik, dil ve anlatım, eğitsel tasarım, görsel tasarım gibi öne çıkan belli başlı analiz kategorileri incelenmiştir.[7] Bu ön hazırlıktan sonra analiz kategorileri geniş tutularak ders kitabı; sayfa yapısı ve düzeni, kaynak seçimi ve sunumu (başta ayet ve hadis olmak üzere şiir, şarkı, okuma parçası vb.), görsel unsurlar (fotoğraf, resim, hüsnühat, şekil, şema vb.), etkinlik/alıştırma soruları, içindekiler ve konu dağılımı olmak üzere alt analiz kategorilerine göre incelenmiştir. Fakat bu ön incelemede çok fazla veri elde edilmiş ve bu içeriğin bir makalenin kapsamını aşacağı görülmüştür. Bu nedenle "muhteva özellikleri", çalışmanın tek analiz kategorisi olarak belirlenmiştir. Bu kategoride elde edilen verileri sistematik bir şekilde sunmak için tema oluşturma arayışına gidilmiştir. Bu noktada temelde ünite isimleri baz alınmakla birlikte ünitenin hâkim muhtevası doğrultusunda yeniden isimlendirme yapılmıştır. Şöyle ki; "Ben, Aile ve Toplum" ünitesi "Bireysel ve Toplumsal Odaklı Konular", "Yaratılış" ünitesi "Allah İnancı-Yaratılış Konuları", "Allah'la Konuşmak ve Namaz Kılmak" ünitesi "İman-İbadet Konuları", "Peygamberler ve Kur'an" ünitesi "Peygamberler-Kur'an Konuları", "Bayramları Kutlamak-İslam'da ve Diğer Dinlerde" üniteleri de "Dinler-Bayramlar Konuları" olmak üzere isimlendirilerek analiz temaları oluşturulmuştur. Bundan sonraki aşamada ders kitabı, ilgili analiz kategorisi çerçevesinde ve temalara uygun olarak sayfa sayfa incelenmiştir. Ünitelerin temaları oluşturması, analizlerin de ünite bütünlüğü içerisinde yapılmasını sağlamıştır. Bu kapsamda da kitabın her sayfası analiz edilmiş olup hariçte kalan bir içerik bulunmamaktadır.

2. Bulgular

Bu başlık altında *Mein Islambuch 1/2* ders kitabı, belirlenen temalar çerçevesinde muhteva özellikleri açısından analiz edilecektir.

Kitabın ünite ve konu dağılımına geçmeden önce, İslam din dersi öğretim programından kısaca bahsetmek isabetli olacaktır. Kitabın hazırlandığı süreçte eyaletler arası uygulamada dikkate alınan çekirdek bir öğretim programı bulunmakta idi. Bu programda temel olarak altı başlık yer almaktadır: İnsana, Tanrı'ya, Kur'an ve sünnete, Hz. Muhammed ve diğer

---

5 Kiefer, "Schulbücher für Islamischen Religionsunterricht in der Grundschule", 141.

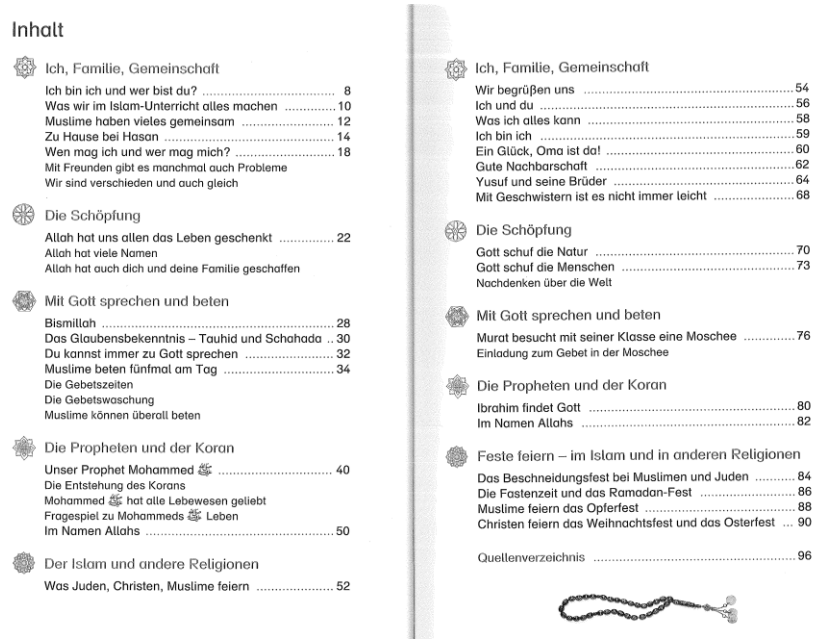
6 Yıldırım–Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 224-227.

7 Tayyip Duman – Melek Çakmak, "Ders Kitaplarının Nitelikleri" *Konu Alanı Ders Kitabı İnceleme Kılavuzu*, ed. Leyla Küçükahmet (Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2011), 19; Neşe Tertemiz vd., "Ders Kitabı ve Eğitimdeki Önemi", *Konu Alanı Ders Kitabı İnceleme Kılavuzu*, ed. Leyla Küçükahmet (Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2011), 36-37.

peygamberlere, diğer dinler ve bayramlara ve insanın dünyaya karşı sorumluluğuna ilişkin konular.[8] Bu çerçeve program dikkate alınarak çeşitli eyaletlerde görece farklı içerikli öğretim programları tasarlanmıştır. *Mein Islambuch* ders kitabının ise bu çekirdek programı esas almakla birlikte büyük ölçüde Bavyera öğretim programı yönergesine uygun bir içerikte hazırlandığı belirtilmektedir.[9] İncelendiğinde Bavyera ilkokul öğretim programının şu konuları kapsadığı görülmektedir: Birlikte yaşam, inanç öğretisi (akide), namaz, dinî yaşam, Muhammed, Kur'an, peygamberler ve diğer dinler.[10] *Mein Islambuch 1/2* ders kitabı içeriği de bu kapsama uygun bir şekilde yapılandırılmıştır.

Mein Islambuch 1/2, 1 ve 2. sınıf ders içeriğinin birleştirilmesiyle tek bir kitap olarak basılmıştır. İçindekiler bölümünde ya da içerikte sınıf düzeylerine göre özel bir bölümlenme olmasa da kitap, kendi içinde birbirini takip eden iki sınıf düzeyi şeklindedir. Bu noktada, ilk beş ünite 46 sayfalık içerikle 1. sınıfa, ikinci beş ünite de 40 sayfalık içerikle 2. sınıfa tahsis edilmiştir (bk. şekil 1).

Şekil 1: *Mein Islambuch 1/2* Ders Kitabı İçindekiler Bölümü

Inhalt

Ich, Familie, Gemeinschaft

Ich bin ich und wer bist du? ... 8
Was wir im Islam-Unterricht alles machen ... 10
Muslime haben vieles gemeinsam ... 12
Zu Hause bei Hasan ... 14
Wen mag ich und wer mag mich? ... 18
Mit Freunden gibt es manchmal auch Probleme
Wir sind verschieden und auch gleich

Die Schöpfung

Allah hat uns allen das Leben geschenkt ... 22
Allah hat viele Namen
Allah hat auch dich und deine Familie geschaffen

Mit Gott sprechen und beten

Bismillah ... 28
Das Glaubensbekenntnis – Tauhid und Schahada ... 30
Du kannst immer zu Gott sprechen ... 32
Muslime beten fünfmal am Tag ... 34
Die Gebetszeiten
Die Gebetswaschung
Muslime können überall beten

Die Propheten und der Koran

Unser Prophet Mohammed ﷺ ... 40
Die Entstehung des Korans
Mohammed ﷺ hat alle Lebewesen geliebt
Fragespiel zu Mohammeds ﷺ Leben
Im Namen Allahs ... 50

Der Islam und andere Religionen

Was Juden, Christen, Muslime feiern ... 52

Ich, Familie, Gemeinschaft

Wir begrüßen uns ... 54
Ich und du ... 56
Was ich alles kann ... 58
Ich bin ich ... 59
Ein Glück, Oma ist da! ... 60
Gute Nachbarschaft ... 62
Yusuf und seine Brüder ... 64
Mit Geschwistern ist es nicht immer leicht ... 68

Die Schöpfung

Gott schuf die Natur ... 70
Gott schuf die Menschen ... 73
Nachdenken über die Welt

Mit Gott sprechen und beten

Murat besucht mit seiner Klasse eine Moschee ... 76
Einladung zum Gebet in der Moschee

Die Propheten und der Koran

Ibrahim findet Gott ... 80
Im Namen Allahs ... 82

Feste feiern – im Islam und in anderen Religionen

Das Beschneidungsfest bei Muslimen und Juden ... 84
Die Fastenzeit und das Ramadan-Fest ... 86
Muslime feiern das Opferfest ... 88
Christen feiern das Weihnachtsfest und das Osterfest ... 90

Quellenverzeichnis ... 96

Kitabın şekil 1'de görülen içindekiler bölümünde yer alan ünite ve konu listesinin bire bir tercümesine Tablo 1'de yer verilmiştir.

8 Niedersächsisches Kultusministerium, "Kerncurriculum für die Grundschule Schuljahrgänge 1-4 Islamischer Religionsunterricht" (Erişim: 17 Ekim 2019).

9 Kiefer, "Schulbücher für Islamischen Religionsunterricht in der Grundschule", 145.

10 Bayerisches Staatsministerium für Unterricht und Kultus. "Fachlehrplan für den Schulversuch Islamunterricht an der Bayerischen Grundschule" (Erişim: 2 Nisan 2020), 3; Birgit Väth, "Welche Lehrziele verfolgen die Lehrpläne?", *Islamischer Religionsunterricht in Deutschland. Fachdidaktische Konzeptionen: Ausgangslage, Erwartungen und Ziele,* ed. Bülent Uçar - Danja Bergmann (Göttingen: V & R Unipress, 2010), 128; Johannes Lähnemann, "Islamischer Religionsunterricht", *Handbuch Grundschulpädagogik und Grundschuldidaktik*, ed. Wolfgang Einsiedler vd. (Regensburg: Julius Klinkhardt Verlag, 2011), 562.

Tablo 1: *Mein Islambuch 1/2* Ders Kitabı Ünite ve Konu Listesi

1. SINIF	2. SINIF
Ben, Aile ve Toplum - Ben, benim ya sen kimsin? - İslam dersinde yaptığımız her şey - Müslümanların ortak pek çok şeyi var - Hasanlarda, Evde - Ben kimi severim, kim beni sever? - Bazen arkadaşlarla aramızda sorunlar da olur - Biz farklıyız, aynı zamanda da aynıyız	**Ben, Aile ve Toplum** - Birbirimizi selamlarız - Ben ve sen - Yapabildiğim her şey - Ben, benim - Yaşasın, büyükanne burada! - Güzel komşuluk - Yusuf ve kardeşleri - Kardeşlerle birlikte her zaman kolay değil
Yaratılış - Allah hepimize bu hayatı bağışlamıştır - Allah'ın pek çok ismi vardır - Allah seni ve aileni de yaratmıştır	**Yaratılış** - Allah doğayı yaratmıştır - Allah insanları yaratmıştır - Dünya üzerine düşünmek
Allah'la Konuşmak ve Namaz Kılmak - Bismillah - İnanç ikrarı-Tevhit ve Şehadet - Allah'la her zaman konuşabilirsin - Müslümanlar günde beş kez namaz kılar - Namaz vakitleri - Abdest - Müslümanlar her yerde namaz kılabilir	**Allah'la Konuşmak ve Namaz Kılmak** - Murat, sınıfı ile birlikte bir camiyi ziyaret ediyor - Camide namaza davet
Peygamberler ve Kur'an - Bizim Peygamberimiz Muhammed (sav) - Kur'an'ın oluşturulması - Muhammed (sav) bütün canlıları severdi - Muhammed'in (sav) yaşamıyla ilgili kelime oyunu - Allah'ın adıyla	**Peygamberler ve Kur'an** - İbrahim Allah'ı buluyor - Allah'ın adıyla
İslam ve Diğer Dinler - Yahudi, Hristiyan ve Müslümanların kutlaması	**Bayramları Kutlamak- İslam'da ve Diğer Dinlerde** - Müslümanlarda ve Yahudilerde sünnet merasimi - Ramazan ve Ramazan Bayramı - Müslümanlar Kurban Bayramını kutluyor - Hıristiyanlar Noeli ve Paskalya'yı kutluyor

Tabloda görüldüğü üzere her iki sınıf düzeyinde de; kendini, aileyi ve toplumu tanımak, yaratılış, Allah inancı, namaz, peygamberler ve Kur'an, İslam ve diğer dinler konulu beşer ünite yer almaktadır. Bu doğrultuda kitabın betimsel analizi; bu ünitelerin baz alındığı aşağıdaki beş tema çerçevesinde yapılacaktır.

2.1. Bireysel ve Toplumsal Odaklı Konular

Her iki sınıf düzeyi de *Ben, Aile ve Toplum* ünitesi ile başlamaktadır. Bu konu kapsamına 1. sınıf düzeyinde 14; 2. sınıf düzeyinde ise 16 sayfalık yer ayrılmıştır.

Kitabın, öğretmen ve yedi öğrencinin bir arada bulunduğu ve herkesin sırasıyla kendisini tanıttığı bir içerikle başladığı görülmektedir. Burada her çocuk; ismini, ailesi başka bir ülkeden Almanya'ya gelmişse nereden geldiğini söylemekte, kendisi Almanya'da doğmuşsa bunu belirtmektedir. Babası Türk, annesi Alman olan çocuk bu durumunu açıklamakta, ailesi başka ülkeden savaş sebebiyle Almanya'ya gelen çocuk bu durumuna işaret etmekte, ismi Muhammed olan öğrenci de Hz. Peygamberin ismini taşıdığı vurgusu ile kendisini tanıtmaktadır (ss. 8-9).[11] Sonraki iki sayfada da çeşitli kareler eşliğinde ve "İslam ve inanç hakkında konuşuruz.", "Hikayeler dinler ve anlatırız." gibi kısa cümlelerle İslam dersinde neler yaptıklarına yer verilmiştir (ss. 10-11). Benzer şekilde 2. sınıfın ilk ünitesi de yine kişinin kendisini ve muhatabını tanımasına odaklanarak başlamaktadır. Okulda farklı dilleri konuşabilen çocukların bulunduğu, karşılaştıklarında birbirilerini selamladıkları belirtilmekte ve birinin, muhatabını özel ve eşsiz bir kişi olarak nitelediği bir şiire yer verilmektedir (ss. 54-55). Devam eden ilk sayfada metin içeriği bulunmamakta çeşitli çocuk görselleri yer almaktadır. Bir sonraki sayfada da muhatabın özel olduğu ve ona sevgiyi ifade eden bir şiire yer verilmiş olup alt kısmında da Murat ve Nurcan isimli kişilere ait, göz renginden hobilerine kadar el yazılarıyla doldurmuş oldukları iki form yer almaktadır (ss. 56-57).

Çocuğun kendisini ve muhatabını keşfetmesi odaklı bu bireysel vurgulardan sonra Müslümanlara ve Müslüman kimliğine ilişkin vurgular göze çarpmaktadır. Birinci sınıfın ilgili ünitesinde *Müslümanların çok ortak noktaları var* başlığı altında Müslümanlar temel düzeyde tanıtılmıştır. Bu noktada, ibadet yerlerinin cami olduğu, çoğunlukla seccadede namaz kıldıkları, kutsal kitaplarının Kur'an olduğu, tespihle Allah'ı hamd ettikleri, yeni doğan çocuğun kulağına ezan okudukları, diğer insanlara yardım etmeyi sevdikleri belirtilmiştir. Aynı sayfada "Sizden hiç kimse kendisi için dilediğini bir başkası için dilemedikçe gerçekten iman etmiş olmaz." mealindeki hadise yer verilmiştir (ss. 12-13). Devam eden sayfalarda Hasan isimli bir çocuğun ev hayatı üzerinden Müslüman bir ailenin yaşamı betimlenmiştir. Burada ilk iki sayfada metin içeriği bulunmayıp görsellere, sonraki iki sayfada da görsellerle birlikte açıklamalara yer verilmiştir. Bu içerikte dikkat çeken bazı vurgular şunlardır: Aile içerisinde büyükanne ve dede gibi aile büyükleri bulunmakta, çocuk, eve geldiğinde büyüklerin elini öpmekte, evin duvarında Kâbe ve aile fotoğrafları asılmakta, Hasan hasta iken babası onun odasına yiyecek tepsisi getirmekte, Hasan ile büyükannesi kitap okumakta, ailece mangal yapılmaktadır. Hasan, odayı toplamada ailesine yardım etmekte, bazen babası ile birlikte yemek pişirmekte, yemek masasını hazırlamakta, bütün işler bitince ailece bisiklet sürmeye gidilmekte, annesinin evdeki herkesle ilgilendiğini belirterek annesini çok sevdiğini ifade etmektedir. Ardından Aylin isimli bir kız çocuğunun kaleminden annesi, babası, kardeşi, balığı olduğu için ve dünya çok güzel olduğu için Allah'a şükür duası yer almaktadır (ss. 14-17). İkinci sınıfın ilgili ünitesinde de benzer bir içerik olarak; bir çocuğun "yapabildiğim şeyler" olarak saydığı şeylerin bazısı şunlardır: Sabah erken kalkmak, yalnız başına fırına ekmek almaya gitmek, ayakkabısını bağlamak, odasını toplamak, yüze kadar saymak, akşam için bir dua seçmek ve ödevini yapmak (s. 58). Bir sonraki sayfada da "Ben benim" başlıklı, iyi iletişim halinde olma, yardımlaşma, dayanışma ve birliktelik temalı bir şarkı bulunmaktadır (s. 59). Sonraki iki sayfada yatağa uzanıp uykusu gelmeyen Max isimli bir çocuğa büyükannesinin masal anlattığına ve Dilara isimli bir öğrencinin kaleminden bir şükür duasına yer verilmektedir (ss. 60-61).

Her iki sınıf düzeyinde de devam eden sayfalarda kişiler arası iletişim/ilişkiler bağlamında çocuğun, ötekilerle ilişkilerine temas edilmiştir. Öncelikle kişinin arkadaşını sevdiği

[11] Bu sayfa numaraları, analiz edilen ders kitabına işaret etmektedir. Makalenin devamında da kitaba referanslar bu şekilde gösterilecektir.

bir yönüyle betimlemesine bir şiir ve çeşitli görsel ve etkinliklerle yer verildikten sonra devam eden sayfada bazen arkadaşlarla sorunlar da yaşanabileceğine dikkat çekilmiştir. Ardından ünite, *Biz Hem Farklıyız Hem Aynıyız* alt başlığı ile bir şiir ve çeşitli görseller eşliğinde yine birleştirici bir vurgu ile tamamlanmıştır. Burada çocukların her ne kadar görünürde birbirlerinden farkları olsa da aslında birbirlerini tanıdıkça ortak yönlerinin olduğunu fark edecekleri, bunu keşfetmeleri gerektiği vurguları dikkat çekmektedir (ss. 18-21). İkinci sınıfta aynı ünitenin ilgili sayfalarında konuyu açıklayan bir ana metin içeriği verilmeyip konu karşılıklı iki sayfayı kapsayan bir görselle işlenmiştir. Bu görselde bir mahallede yaz şenliğini birlikte coşkuyla kutlayan komşular resmedilmiştir. Burada *Ngyen, Köhler, Demirel, Fischer* şeklinde komşuların soy isimlerine yer verilmiş olması da bu şenliklerin çokkültürlü bir katılımla gerçekleştiğini göstermektedir. Aynı sayfada bu içeriği bütünler mahiyette "Kim Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsa komşusuna güzel davransın." mealindeki hadise yer verilmiştir (ss. 62-63). Devam eden sayfalarda bir grup çocuğun Hz. Yusuf kıssasını rol oyunu ile canlandırdıklarına ilişkin görseller ve bu görsellere eşlik eden parça parça kıssa anlatımına yer verilmiştir (ss. 64-67). Devam eden içerikte konu yalnızca karşılıklı iki sayfayı kapsayan bir görselle işlenmiştir. Bu görselde kardeşlerle geçimin de her zaman kolay olmayabileceği evde küçük bir kardeşi olan ve her yeri dağıtan bir kız çocuğu örneği üzerinden verilmiştir (ss. 68-69).

Bireysel ve toplumsal odaklı konular temasını değerlendirmek gerekirse; öncelikle bu içeriğin, Bavyera öğretim programında vurgulanan "Müslüman öğrencilerin okul ortamına ve topluma entegrasyonlarına katkı sunma" amacı doğrultusunda hazırlandığı belirtilmelidir.[12] Bu noktada, çokkültürlü bir toplum yapısında yaşayan Müslüman öğrencilerin kendi kimliklerini tanıması, tanıtması, öte yandan da muhataplarını tanımaya çalışması; zaman zaman kardeş ve arkadaşlarla anlaşmazlıklar olsa da birbirlerinin ortak yönlerini keşfetmesi gerektiği vurguları belirgindir. Bu noktada farklılıkların bir çatışma unsuru olmayıp bir çeşitlilik ve zenginlik olduğu ve birliktelik sağlanması gerektiği mesajları verilmektedir. Bu içerik, öğrencilerin çokkültürlü bir toplumda yetişen bireyler olarak kendi içine ve yakın çevresine kapalı olmaktansa ötekini tanıma, keşfetme, muhatabını sevme ve onun biricik olduğu vurgularını içermesi bakımından dikkat çekicidir. Bunun yanı sıra kitapta ideal bir Müslüman aile yaşantısının; aile büyüklerine değer verildiği, anne-baba ve çocukların ev içi sorumlulukları paylaştığı, ailenin bir arada etkili bir şekilde zaman geçirdiği, çocuğun bağımsız bir şekilde birtakım işleri gerçekleştirebildiği vurgularıyla betimlendiği görülmüştür. Tüm bu içerik kapsamında sevgi, saygı, dayanışma, yardımlaşma, birliktelik ve özdenetim gibi değerlerin ön planda olduğu görülmektedir.

2.2. Allah İnancı-Yaratılış Konuları

Bu konu kapsamına her iki sınıf düzeyinde de altı sayfalık yer ayrılmıştır.

Birinci sınıfın yaratılış ünitesinin ilk iki sayfasında konuyu açıklayan bir ana metin içeriği verilmemiştir. Bir böceği inceleyen, meyve yiyen, yağmur sularında zıplayan ve çimlerde oturan çocuklar, bir koyun ve kuzu, çiçek gibi çeşitli görseller eşliğinde çocuğun perspektifinden Allah'ın kâinatı yaratışı konulu bir içerik sunulmuştur. Aynı sayfada Allah'ın kâinatı yaratışı konulu bir ayet (14:32) ile öğrencilerin doğadaki deneyimlerine ilişkin farkındalıklarını sağlamaya dönük çeşitli etkinliklere yer verilmiştir (ss. 22-23). Devam eden sayfalarda yine yaratılış konusu çerçevesinde Allah'ın isimleri ve sıfatlarına yer verilmiş; Allah'ın tüm kâinatı yarattığı, sonsuz güç ve kudret sahibi olduğu, kendisini gözle görmenin imkânsız olduğu fakat yaratmış olduklarından hareketle O'nun gücünün görülüp hissedilebileceği açıklanmış ve konuyla alakalı iki ayete (20:8 ve 59:24) yer verilmiştir. Henüz soyut işlemler döneminde olmayan öğrenciler için durum, rüzgâr örneği ile somutlaştırılmıştır. Tıpkı rüzgârın görülmediği fakat onun hareket ettirdiği şeylerin görülüp hissedildiği gibi Allah'ın varlığının da hissedilebileceği belirtilmiştir (ss. 24-25). Sonraki sayfalarda da Allah'ın kişinin kendisini, ailesini ve tüm insanları yaratmış olduğuna yer verilerek kişinin doğum öncesinden şimdiki yaşamına

[12] Bayerisches Staatsministerium für Unterricht und Kultus, 1; Väth, "Welche Lehrziele verfolgen die Lehrpläne?", 127.

kadar olan süreç görseller eşliğinde ve kısa açıklamalarla özetlenmiştir (ss. 26-27). İkinci sınıfın aynı ünitesinin giriş sayfasında da benzer şekilde ağaçlar, kuş ve karınca yuvası, örümcek ağı gibi görseller, iki ayet (7:54, 16:13) ve bir şiir eşliğinde güneşi, ayı, yıldızları, ağaçları, meyveleri, arıları, geceyi ve gündüzü, yazı ve kışı yaratanın, çeşitli renk ve şekilleri meydana getirenin Allah olduğuna dikkat çekilmiş ve tüm bunlar için Allah'a şükredilmesi gerektiği vurgusu yapılmıştır (ss. 70-71). Devam eden sayfada arı, kovan ve bal görselleri eşliğinde Kur'an-ı Kerim'de bal arısının anıldığı bir ayete (16:68) yer verilmiştir (s. 72). Sonraki sayfada insanın sudan ve çamurdan yaratıldığı konulu iki ayet (25:54 ve 23:12) ve Allah'a şükür konulu bir şiir paylaşılmıştır. Bu sayfada Allah'ın bütün insanları yaratmış olduğu, herkesin farklı ve biricik olduğu, insanların farklı ülkelerde, şehirlerde yaşadıkları, çeşitli dilleri konuştukları, yeryüzündeki her insanın yaratıcıya ve onun ilahi sözlerine inandığı açıklanmıştır (s. 73). Sonraki sayfada *Dünya üzerine düşünmek* başlığı altında karatavuk, balık, salyangoz konulu bir alıntıya ve gökten suyun inişi, o su ile ekin, zeytin, hurma ağaçları, üzümler ve her türlü meyvelerin yetiştiği mealindeki ayetlere (16:10-11) yer verilmiştir (s. 74). Bir sonraki sayfada da hayvanlar ve çiçeklerle ilgilenen çocuk görselleri paylaşılmıştır (s. 75).

Bu temayı değerlendirmek gerekirse; kitapta Allah inancı ve yaratılış konusunun iç içe işlendiği görülmektedir. Yaratılış konusu üzerinden Allah'ın isim ve sıfatlarına yer verilmiş; Allah'ın tüm kâinatı yarattığı, sonsuz güç ve kudret sahibi olduğu çeşitli görseller, konuyu destekleyen ayetler ve şiirler eşliğinde ortaya konmuştur. Allah'ı gözle görmenin imkânsız olduğu, fakat yaratmış olduklarından hareketle O'nun gücünün görülüp hissedilebileceği gerek görseller gerekse somutlamalar yapılarak izah edilmiştir. Bu noktada öğrencilerin doğadaki deneyimlerine ilişkin farkındalıklarını sağlamaya dönük çeşitli etkinliklere yer verilmiştir. Böylelikle konu, yedi-sekiz yaşındaki çocukların kâinatı kendi tecrübeleriyle tanıyıp keşfedebilecekleri bir içerikle işlenmiştir. Bu noktada öğretim programında vurgulandığı üzere öğrencinin fıtraten getirdiği ilgi ve merakın uyandırıldığı, soru sormaya ve sorularına cevap aramaya motive edildiği görülmüştür.[13] Konular, öğrencilerin yaş, tecrübe ve gelişim düzeyine uygun bir şekilde ele alınmıştır. Bu noktada Arslan da çalışmasında bu bulguyu destekler doğrultuda, kitaptaki ilah doktrininin çocuk perspektifi ve düzeyine uygun olduğuna dikkat çekmiştir.[14]

2.3. İman-İbadet Konuları

Bu konu kapsamına 1. sınıf düzeyinde 12; 2. sınıf düzeyinde ise yalnızca dört sayfalık yer ayrılmıştır.

Ünite, 1. sınıfta besmelenin Arapça hattı, transkripsiyonu ve Almanca tercümesi ile tanıtılmasıyla başlamaktadır. Devam eden sayfada Kur'an okuyan, masa başında yemek yiyen, ders çalışan öğrenci görselleri eşliğinde besmelenin okunduğu bazı durumlar örneklenmiş, konuyla ilişkili iki hadise yer verilmiştir (ss. 28-29). Besmeleden sonra kelime-i tevhit ve şehadet de Arapça hattı, transkripsiyonu ve Almanca tercümesi ile birlikte paylaşılarak İslam'daki yeri ve önemine işaret edilmiştir. Yine benzer usulle Arapça hatla Muhammed yazılmış; Muhammad, Muhammet, Mohammed şeklinde üç türlü okunuşuna yer verilmiş ve Peygamber'in adını duyduğumuzda ya da yazarken *sallalahu aleyhi vesellem* denildiği açıklanmıştır. Bu açıklamalardan sonra kelime-i tevhit ve şehadetin İslam sanatlarında kullanıldığı belirtilmiş ve görsellerle örneklendirilmiştir (ss. 30-31). Buraya kadarki giriş mahiyetindeki içerikte besmele, kelime-i tevhit ve şehadet, Hz. Muhammed'in ismi, okunuşu ve salavat gibi İslam inanç sistemine ilişkin temel teorik bilgiler paylaşılmıştır.

Devam eden sayfalarda *Allah'la her zaman konuşabilirsin* başlığı altında mutlu, üzgün, öfkeli, korkmuş vb. altı ruh hali resmedilmiş ve her hal ve durumda öğrencilerin Allah'a yönelebileceklerine dikkat çekilmiştir. Hatta cümleler yarım bırakılarak gurur duymak, öfkelenmek, üzülmek gibi çeşitli duygu durumlarında Allah'a ne söyleyebileceğine ilişkin boşlukları

[13] Bayerisches Staatsministerium für Unterricht und Kultus, 3.

[14] Arslan, "Wie lassen sich Theologie und Paedagogik im Islamischen Religionsunterricht zusammenführen?", 80.

öğrencinin doldurması beklenmiştir. Aynı sayfada yine Allah'a yönelme konulu şükür mektuplarına yer verilmiştir (ss. 32-33). Bu içerikte öğrencilerin her türlü durumda Allah'a sığınıp yönelebilecekleri vurgusu dikkat çekmektedir. Bu doğrultuda Arslan da çalışmasında *Mein Islambuch* ders kitaplarındaki ilah algısının, "kendisine ulaşılabilir/hitap edilebilir" olduğunu ifade etmiştir.[15]

Birinci sınıfta bu içerikten sonra namazla ilgili konulara yer verilmiştir. Birinci sınıfın ilgili sayfalarında *Müslümanlar günde beş kez namaz kılar* konusu altında iki cami ve diğer dinlere ait mabet görselleri paylaşılmış, "Biz cemaatle namaz için camiye gideriz." açıklamasına yer verilmiştir. Aynı sayfada Allah'ı ibadet ederek anmak konulu bir ayete (2:152) yer verilmiştir. Ardından beş namaz vakti Almanca sözcüklerle, birkaç kelime ve görsellerle açıklanmıştır. Aynı sayfada kıble yönünün Kâbe olduğu belirtilerek Mekke ile ilgili bir açıklama paragrafı yazılmıştır (ss. 34-35). Devam eden içerikte dindeki yeri ve mahiyeti ile abdeste yer verilmiş ve abdestin alınışına ilişkin bir ayet (5:6) paylaşılmıştır. Sonraki sayfada da abdestin aşamaları görseller ve metin içeriği ile açıklanmıştır. Ayrıca namaz kılmak için ayakkabıların çıkarılması, erkeklerin namazda çoğunlukla fes, kadınların da başörtüsü takmaları gibi namaza yönelik hazırlıklardan söz edilmiştir. Aynı sayfadaki etkinliklerde de öğrencilerden, sırasına uygun olarak abdest almaları ve arkadaşlarıyla birbirlerini gözlemlemeleri ve namaz için başın örtülmesini tasvir etmeleri istenmiştir (ss. 36-37). Sonraki iki sayfada namaz, bir okuma parçası eşliğinde işlenmiştir. Burada Türkiye'den büyükannesi Almanya'ya ziyarete gelen Eda isimli bir çocuk, büyükannesini namaz kılarken gördüğünü başka bir arkadaşına anlatmaktadır. İçerikte Müslümanların temiz olan her yerde namaz kılabileceği, günde beş kez namaz kılındığı, namaz vakitlerinin belli olduğu, namazdan önce abdest alındığı, namazda surelerin Arapça okunduğu, seccade üzerinde namaz kılındığı, kıble yönünün Kâbe olduğu gibi temel düzeyde bilgilere yer verilmiştir. Namaz, bu şekilde bir okuma parçası ve iki değerlendirme sorusu ile işlenmiş, namaz ibadetinin diğer detaylarına temas edilmemiştir (ss. 38-39).

İkinci sınıf düzeyinde bu ünite kapsamında yalnızca namaz ve cami konularına yer verilmiştir. *Murat sınıfı ile birlikte bir camiyi ziyaret ediyor* konu başlığında görsel ve metin içeriğiyle cami ile ilgili tanıtıcı bilgiler paylaşılmıştır. Müezzinin günde beş kez inananları namaza çağırdığı, bunun eskiden minareye çıkarak şimdi ise hoparlör yoluyla yapıldığı belirtilmiş; kubbe, avlu, şadırvan, minber, mihrap bölümleriyle cami kısa ve temel bilgilerle tanıtılmış; camiye ayakkabıların çıkarılarak girildiği, halı üzerinde namaz kılındığı ve Müslümanların namaz kılacağı yerin temiz olması gerektiğine dikkat çekilmiştir (ss. 76-77). *Camide namaza davet* konu başlığı altında ise ezan, Arapçadan transkripsiyonu ve Almanca karşılığı ile verilmiş ve Barış isimli bir çocuğun ailesiyle birlikte severek camiye gittiği belirtilmiş, orada arkadaşları ve tanıdıkları ile birlikte çeşitli etkinlikler yaptıkları ifade edilmiştir (ss. 78-79).

İman-ibadet konuları kapsamındaki içeriğin genel bir değerlendirmesini yapmak gerekirse; öncelikle besmele, kelime-i tevhit ve şehadet, Hz. Muhammed'in ismi, isminin okunuşu, salavat, dua ve Allah'a sığınmak, abdest, namaz, cami ve kıble gibi temel konulara yer verildiği görülmüştür. İbadetlere ilişkin olarak; abdestin alınışı açıklanmış ve etkinliklerde de öğrencilerden, sırasına uygun olarak abdest almaları istenmiştir. Namaza ilişkin bilgiler ise, bir çocuğun büyükannesinin namaz kılışını gözlemlediği bir okuma parçası eşliğinde, öğrencide merak uyandırıcı bir üslup ve kurgu ile dinî-kültürel bilgi sadeliğinde ele alınmıştır. Namaza ilişkin ilmihal bilgilerine ve öğrencilerin namaz için öğrenmeleri, okumaları, ezberlemeleri amacıyla bu ünite kapsamında namaz surelerine yer verilmemiştir. Bu haliyle namaz konusu doktriner bir anlayışla değil, çocuğun toplumda gözlemesi mümkün durumlar ve kendi dinine ilişkin öğrenmesi beklenen asgari temel dinî-kültürel bilgi düzeyinde işlenmiştir.

[15] Arslan, "Wie lassen sich Theologie und Paedagogik im Islamischen Religionsunterricht zusammenführen?", 80.

2.4. Peygamberler-Kur'an Konuları

Bu konu kapsamına 1. sınıf düzeyinde 12; 2. sınıf düzeyinde ise dört sayfalık yer ayrılmıştır.

Birinci sınıf düzeyinde bu kapsamda, peygamberlerin Allah'tan insanlara haber getiren insanlar oldukları belirtildikten sonra, Allah'ın göndermiş olduğu son peygamberin Hz. Muhammed olduğu açıklanmıştır (s. 40). Sonraki sayfada Mekke'de doğması, anne-babasının vefatı, dedesi ve amcası ile büyümesi, ticaretle meşgul olması, yetenekli, zeki ve güvenilir olması, Hz. Hatice ile evlenmesi boyutlarıyla Hz. Muhammed'in hayatı; doğumu, çocukluğu ve gençliği boyutlarıyla, ana hatlarıyla anlatılmıştır (s. 41). Devam eden iki sayfada ise Hz. Muhammed'e peygamberlik verilmesinden önceki ve sonraki süreç işlenmiştir. Bu noktada, o dönemde insanların birtakım ahlâkî sorunlarının olduğu, Hz. Muhammed'in, toplumunun içinde bulunduğu duruma üzüldüğü, bazı zamanlar mağarada inzivaya çekilerek toplumunun ıslahı için ne yapabileceği üzerine düşündüğü açıklanmıştır. Ardından yine bir gün inzivada iken kendisine ilk vahyin geldiği, Cebrail ile diyaloğu ve o esnadaki ruh hali anlatılmıştır. Buradaki anlatım biraz daha yakından incelendiğinde; "… Birden mağara çok aydınlık oldu.", "Muhammed korktu ve titremeye başladı.", "Bir ışık gördü ve ses işitti, O'na "oku" diyordu.", "Melek Cebrail onu sıkıp bıraktı." gibi ilk vahyin gelişine ilişkin neredeyse tüm detaylara yer verildiği görülmektedir. Aynı sayfada bir kutucukta Cebrail'in Allah'ın elçisi olduğu, Allah'ın sözlerini Hz. Muhammed'e getirdiği, Hz. İsa'nın doğumunu müjdelediği, İncil'de kendisine Başmelek Cebrail *(Erzengel Gabriel*) denildiği açıklamalarına yer verilmiştir. Bu sayfada ayrıca dikkat çeken bir husus da Cebrail'i temsilen insan suretinde ve kanatlı bir minyatürün paylaşılmış olmasıdır (ss. 42-43).

Devam eden konu *Kur'an'ın oluşmasıdır*. Burada da Müslümanların kutsal kitaplarının adının Kur'an olduğu, ne anlama geldiği ve mahiyetinden söz edilmiştir. Ardından Kur'an'ın önce Hz. Muhammed tarafından insanlara nakledildiği ve o vakitler yazı yazmanın oldukça zor bir iş olduğu belirtilerek Kur'an'ın elle yazıldığı açıklanmıştır. Bir sonraki sayfada da bir kimsenin Kur'an okumasının özel bir iş olduğu, okuyucunun diğer kimseler tarafından dikkatle dinlendiğine ve bunun huzurlu bir ortam olduğuna ilişkin bilgilendirme yapılmıştır. Aynı sayfada Kur'an'dan bir sayfa görseli ile Fatiha suresine yer verilmiş, fakat etkinlik sorularında öğrencilerden sureyi okumaları ya da ezberlemeleri istenmemiştir (ss. 44-45).

Ünite, yine Hz. Muhammed konulu içerikle devam etmektedir. *Muhammed tüm canlıları severdi* konusunun altında Hz. Muhammed'in, güneşin altında direğe bağlanmış deveye merhamet etmesi ve deve sahibini bu yaptığı konusunda uyarması hadisine metin ve görsel içeriğiyle iki sayfa yer ayrılmıştır. Buradaki görseller çizim olup Hz. Muhammed'i temsilen yapılan çizimde yüzü gösterilmemiş, bedeni sırtı dönük bir şekilde resmedilmiştir (ss. 46-47). Devam eden iki sayfa, Hz. Muhammed'in yaşamına ilişkin soruların ve cevapların bulunduğu kelime oyununa ayrılmıştır (ss. 48-49).

Ünitenin son konusu *Allah'ın adıyla* başlığında Kur'an dilinin Arapça olduğu, pek çok dile mealen çevrilmiş olduğu, fakat dünyanın her yerindeki Müslümanların Kur'an'ı Arapça okumayı öğrendikleri belirtilmiştir. Devamında Kur'an; sure sayısı, sağdan sola yazıldığı ve okunduğu gibi bilgilerle tanıtılmıştır. Kur'an'dan örnek olarak İhlas ve Asr sureleri bir bütün olarak Arapça aslıyla, ardından tek tek her ayetin transkripsiyonu ve tercümesi ile paylaşılmıştır. Aynı sayfadaki etkinlik sorularında da sureleri öğrenebilmeleri açısından öğrencilerden bir grubun ayetlerin Arapçasını, diğer grubun da Almanca tercümesini okuması, tercümeleri kartlara yazıp yanlarında taşıyıp sıkça okumaları ve bir namaz/dua defteri edinerek oraya dua yazmaları istenmiştir (ss. 50-51).

İkinci sınıf bölümünde ise peygamberler konusuna ilişkin olarak Hz. İbrahim'in Rabbini bulması kıssasına iki sayfada yer verilmiştir (ss. 80-81). Kur'an-Kerim konusu kapsamında ise *Allah'ın adıyla* isimli bir konu başlığı altında, Kur'an'ın Fatiha suresi ile başladığı, son suresinin de Nas suresi olduğu belirtilmiştir. Fatiha ve Nas sureleri bir bütün olarak Arapça aslıyla, ardından tek tek her ayetin transkripsiyonu ve tercümesi ile paylaşılmıştır.

Aynı sayfada huşûsuz namazın geçerli olmayacağına ilişkin bir hadise yer verilmiştir (ss. 82-83).

Peygamberler ve Kur'an konuları kapsamındaki içeriğin genel bir değerlendirmesini yapmak gerekirse; peygamberler bahsinde en çok Hz. Muhammed'e yer verildiği; doğumu, çocukluğu ve gençliğinin yanı sıra tüm canlıları sevmesi ve merhametine ilişkin hayatından bir kesitin sunulduğu görülmüştür. Ayrıca ilk vahiy; Hz. Muhammed'in Cebrail ile diyaloğu ve o esnadaki ruh hali detaylarıyla paylaşılmıştır. Bu içeriğin henüz somut işlemler döneminde olan ilkokul çocuğunun gelişim düzeyi açısından ne kadar uygun olduğu tartışmalı olup yeniden gözden geçirilmelidir. Bunun yanı sıra her ne kadar Hıristiyan kültüründe Cebrail, ikonalarda resmedilse de İslam dini ve kültüründe meleklerin resmedilmesinin uygun görülmediği ve bu hususun da yeniden gözden geçirilmesi gerektiği belirtilmelidir.

Kur'an konuları kapsamında ise Müslümanların kutsal kitaplarının adının Kur'an olduğu belirtilmiş ve mahiyetinden söz edilmiştir. Bu noktada örnek olarak İhlas, Asr, Fatiha ve Nas sureleri bir bütün olarak Arapça aslıyla, ardından tek tek her ayetin transkripsiyonu ve tercümesi ile paylaşılmıştır. Bu içerikte ders kitabının mezhebe dayalı karakteri kendisini göstermektedir. Bu noktada, kitabı farklı bağlamda inceleyen Kiefer'a göre öğrencilere ilgili sureleri Arap dilinde öğrenmeleri ve Almanca tercümelerini kartlara yazarak yanlarında taşıyıp sıkça okumaları gibi etkinlikler verilmesi de dikkate alındığında kitapta açıkça inanç ilanı/ikrarı vardır.[16]

2.5. Dinler-Bayramlar Konuları

Bu konu kapsamına 1. sınıf düzeyinde yalnızca iki; 2. sınıf düzeyinde ise 10 sayfalık yer ayrılmıştır.

Birinci sınıf düzeyinde *Yahudi, Hristiyan ve Müslümanların kutlaması* konu başlığı altında David, Sarah, Max ve Rabia isimli Yahudi, Hristiyan ve Müslüman öğrenciler, kendi ifadeleri ile kendi dinlerinde hangi günün kutsal olduğunu, mabetlerinin ve kutsal kitap isimlerinin neler olduğunu ifade etmektedirler (ss. 52-53). Konunun işlenişinde içeriğin çocukların dilinden ifade edilmiş olması, yanı sıra mabetlerde çocukların çoğunlukta resmedilmiş olması ve dinlere ilişkin temel düzeyde bilgilerin sade bir şekilde verilmiş olması dikkat çekmektedir.

İkinci sınıf düzeyinde ise *Müslümanlarda ve Yahudilerde Sünnet* başlığı ile görseller eşliğinde erkek çocukları için sünnetin mahiyeti ve sünnet merasiminin nasıl yapıldığı açıklanmış, sünnetin Hz. Muhammed'in Müslümanlara tavsiyesi olduğuna dikkat çekilmiştir. Ardından sünnetin yalnızca Müslümanlar için değil, Yahudiler için de önemli olduğu belirtilmiş ve Tevrat'ta sünnetin yerine işaret edilmiştir (ss. 84-85). İlkokul 1 ve 2. sınıf düzeylerindeki Müslüman erkek çocukların tecrübe etmesi beklenen sünnet, kendilerine sade ve anlaşılır bir şekilde açıklanmıştır.

İkinci sınıf düzeyi ünite içeriği Ramazan ve Ramazan Bayramı ile devam etmektedir. Önce Ramazan'ın mahiyetinden, öneminden, sosyal boyutundan ve kültüre yansıyan boyutlarından bahsedilmiş, ardından Müslümanların üç gün bayram kutladıkları belirtilmiş ve oruca ilişkin bir hadis paylaşılmıştır (ss. 86-87).

Bir sonraki konuda Kurban Bayramı işlenmektedir. Bu konu kapsamında önce Kurban Bayramının hac ile ilgisi belirtildikten sonra, Hz. İbrahim'in, oğlu Hz. İsmail'i kurban etmesi kıssası anlatılmıştır. Kıssa; bir gece Hz. İbrahim'in Allah'ın kendisinden oğlu İsmail'i kurban etmesini istediği bir rüya gördüğü, İsmail'in henüz küçük bir çocuk olduğu, bu rüyayı oğlu İsmail'e anlatarak Allah'ın, kendisine oğlunu öldürmesini (*töten*) emrettiği, her ikisinin de birbirlerini çok sevdikleri için üzüldükleri halde Allah'a itaat etmek istedikleri; ertesi gün birlikte dağa gittikleri, Hz. İbrahim tam bıçağı tuttuğu esnada Cebrail'in göründüğü ve itaatinin karşılığı olarak Allah'ın kendilerine bir koç gönderdiği ve nihayetinde İsmail yerine koçun

16 Kiefer, "Schulbücher für Islamischen Religionsunterricht in der Grundschule", 148.

kurban edildiği detaylarıyla anlatılmıştır. Aynı sayfada Hz. İbrahim ve Hz. İsmail, baba-oğul el ele dağa doğru yürürken bedenleri sırtı dönük olarak resmedilmiştir (s. 88).

Bir sonraki sayfa yine bir çocuğun yaşantısından aktarım ile bayramın Müslüman bir ailede nasıl geçtiğini ele almaktadır. Ayfer isimli bir çocuğun Kurban Bayramı için sevindiği, ailesiyle birlikte camiye gidip bayram namazına katıldığı ve bayramlaştığı, kurban kestikleri koyun etinin bir kısmını muhtaç ailelere dağıttıkları, bu şekilde dünyadaki yoksul insanların halini de düşündükleri ve Allah'a şükrettikleri mesajları yer almaktadır. Ardından evde çeşit çeşit yemekler hazırlandığı, bayram ziyaretleri gerçekleştirildiği, saygının bir göstergesi olarak büyüklerin elinin öpüldüğü, küçüklere bayram harçlığı veya hediyesi verildiği gibi detaylarla bayramın kültürel boyutuna temas edilmiştir (s. 89).

Ünitenin son dört sayfası da *Hıristiyanlar Noel'i ve Paskalya'yı Kutluyor* konu başlığında önce Hz. İsa'nın Hıristiyanlar ve Müslümanlar için önemine temas edilmiş, ardından Hıristiyanların Noel'de ve Paskalya'da neyi kutladıkları çeşitli minyatür görselleri eşliğinde açıklanmıştır. Bu iki bayramın Hıristiyan ailelerde nasıl kutlandığı, bayramlara ne anlam atfedildiği izah edilmiştir (ss. 90-93).

Bu tema içeriğini özetlemek gerekirse; dinler ve bayramlar konuları kapsamında ilkokul 1 ve 2. sınıf düzeyindeki öğrencilerle paylaşılan içerik; Yahudi, Hristiyan ve Müslümanların kutsal günleri, mabetleri, kutsal kitap isimleri, bayramları, erkek çocuklar için sünnet merasimi ve dindeki yeridir. Müslüman çocukların kendi dinleri olan İslam'a ilişkin kutsalları öğrenmeleri dinî kimlik gelişimleri açısından temel teşkil etmektedir. Hıristiyanlık'a ilişkin olarak Noel ve Paskalya bayramları başta olmak üzere kutsal değerleri tanımaları da içinde bulundukları topluma entegre olmaları açısından önemlidir.

Bu kapsamdaki içerikte Müslümanların iki dinî bayramı olan Ramazan ve kurban; ağırlıklı olarak mahiyeti, önemi ve sosyo-kültürel boyutları ile işlenmiştir. Bayramların dinî boyutuna ilişkin olarak ise Kurban Bayramı konusunda Hz. İbrahim'in, oğlunu kurban etmesi kıssasına betimlemelerle detaylı bir şekilde yer verilmiştir. Bu detayların ve betimlemelerde yer verilen ifadelerin henüz somut işlemler döneminde olan ilkokul çocuğunun gelişim düzeyi açısından ne kadar uygun olduğu tartışmalı olup bu içerik, din psikolojisi ve eğitim ilkeleri doğrultusunda gözden geçirilmelidir.

Sonuç

Bu makalede *Mein Islambuch 1/2* ders kitabının muhteva özellikleri beş tema çerçevesinde betimsel yolla analiz edilmiştir.

Öncelikle kitabın çokkültürlü toplum yapısı ve gerçekliği dikkate alınarak hazırlanmış olduğu belirtilmelidir. Bu noktada, çokkültürlü bir toplumda Müslüman olarak yaşayan çocukların öncelikle kendi kimliklerini tanıması ve tanıtması, diğer yandan da ötekini tanıması gerektiği; kişilerin görünüşte farkları olsa da aslında birbirlerini tanıdıkça ortak yönlerinin olduğunu keşfedeceği ve iyi arkadaşlık/komşuluk ilişkileri geliştireceği vurguları dikkat çekmektedir. Bu noktada kitabın, öğretim programında vurgulandığı gibi, öğrencilerin, "Müslüman"-"gayrimüslim" şeklinde kutuplaşmadan böyle bir toplum yapısında bulunmanın yararları ve değerleri ile tanışmaları hedefi doğrultusunda bir içerik ortaya koyduğu söylenebilir. Bu doğrultuda kitap, Müslüman çocukların kendi din ve kültürlerinin yanı sıra içinde bulundukları toplumda hâkim olan Hristiyanlığa ilişkin kutsalları ve ritüelleri de tanıtıcı düzeyde ihtiva etmektedir. Öğrencilerin bu içerikle kendi dinî temellerini ve bulundukları toplumun dinî kültürel özelliklerini tanıyacağı, diğer din ve dünya yönelimlerine saygı ile yaklaşması gerektiğini öğreneceği ve bunun da yaşadıkları topluma entegre olmalarına katkı sunacağı söylenebilir. Bu noktada kitabın, öğretim programında vurgulandığı üzere, Müslüman öğrencilerin dinî kimlik gelişimlerine ve okul ortamı ile topluma entegrasyonlarına katkı sunma amaçlarını dikkate aldığı açıktır. Yine bu bağlamda önsözde yazarların da belirttikleri; kitabın, öğrencilerin Müslüman kimliğini ve Müslüman cemaate aidiyetlerini güçlendireceği ve

kültür, din ve dünya görüşü açısından çoğullukla bilinen bir toplumda kendilerini konumlandırmalarına rehberlik edeceği hedefine uygun bir içerik ortaya koyduğunu söylemek mümkündür.

Kitapta Allah inancı ve yaratılış konusunun iç içe işlendiği, bu kapsamdaki konuların yedi-sekiz yaşındaki çocukların kâinatı kendi tecrübeleriyle tanıyıp keşfedebilecekleri bir içerikle ele alınmış olduğu görülmüştür. Konuyu henüz soyut işlemler döneminde bulunmayan çocuğa anlaşılır kılmak açısından somutlaştırmalar yapılmış, öğrencilerin doğadaki deneyimlerine ilişkin farkındalıklarını sağlamaya dönük çeşitli etkinliklere yer verilmiştir. Bu noktada öğretim programında vurgulandığı üzere, öğrencinin fıtraten getirdiği ilgi ve merakın uyandırıldığı, soru sormaya ve sorularına cevap aramaya motive edildiği görülmüştür. Bu konu kapsamında gerek görseller gerekse ayet alıntıları ve şiirlerin öğrencilerin gelişim düzeyi ve tecrübesi dikkate alınarak hazırlanmış olduğu tespit edilmiştir. Yaratılış konusu üzerinden de Allah'ın varlığı, birliği, isimleri ve sıfatlarına yer verilmiş; Allah'ın tüm kâinatı yarattığı, sonsuz güç ve kudret sahibi olduğu öğrencilerin yaş ve tecrübesine uygun bir şekilde ele alınmıştır. Ne var ki Allah inancı konusunda öğrencinin gelişim düzeyine uygun bu sunuma karşılık farklı ünitelerde ilk vahyin gelişi esnasında Hz. Peygamber'in Cebrail ile diyaloğu, ruh hali ve Hz. İbrahim'in, oğlunu kurban etmesi kıssası gibi konuların detaylı betimlemelerle paylaşıldığı görülmüştür. Bu detayların henüz somut işlemler döneminde olan ilkokul çocuğunun gelişim düzeyi açısından ne kadar uygun olduğu tartışmalı olup bu kapsamdaki içerik, din psikolojisi ve eğitim ilkeleri doğrultusunda gözden geçirilmelidir.

İman-ibadet konuları kapsamında besmele, kelime-i tevhit ve şehadet, Hz. Muhammed'in ismi, okunuşu ve salavat, dua ve Allah'a sığınmak, abdest, namaz, cami ve kıble gibi temel konulara detaylarına girilmeden ana hatları ile yer verildiği görülmüştür. İbadetle ilgili konuların işlenişinde abdest alınışının öğrenilmesi doğrultusunda bazı etkinliklere yer verilmiş, fakat namazın nasıl kılındığı, rükünleri, şartları, farzları, mekruhları gibi ilmihal bilgilerine ve öğrencilerin namaz için öğrenmeleri, okumaları, ezberlemeleri amacıyla bu ünite kapsamında namaz surelerine yer verilmemiştir. Bu haliyle namaz konusunun doktriner bir anlayışla işlenmediği tespit edilmiştir. Bununla birlikte Kur'an'ın çoğunlukla fiziksel özellikleri açısından temel bilgilerle tanıtıldığı ünite kapsamında dört kısa sure (İhlas, Asr, Fatiha ve Nas) bir bütün olarak Arapça aslıyla, ardından tek tek her ayetin transkripsiyonu ve tercümesi ile paylaşılmıştır. Bu surelerin yer aldığı sayfadaki etkinlik sorularında öğrencilerin, ilgili sureleri Arap dilinde öğrenmeleri, Almanca tercümelerini kartlara yazarak yanlarında taşıyıp sıkça okumaları ve bir namaz/dua defteri edinerek oraya dua yazmalarının istenmesi noktasında ise kitabın mezhebe dayalı karakteri dikkat çekmektedir. Bu mezhebe dayalı vurgu dışında kitapta ibadetlerle ilgili içeriğin, çocuğun kendi dinine ilişkin öğrenmesi düşünülen temel dinî-kültürel bilgi sadeliğinde işlendiği görülmüştür. Kitabın önsözünde yazarlar, kitabın amacı ve kapsamının 1 ve 2. sınıfa devam eden Müslüman öğrencilere inanç temellerini ve dinî geleneklerini tanıtmak olduğunu ifade etmiştir. Bu noktada bu makalede de kitap içeriğinin yazarların bu amaçları ile örtüştüğü tespit edilmiştir.

Bu ders kitabı, Almanya'nın toplumsal yapısını dikkate alarak ilkokul 1 ve 2. sınıfa devam eden Müslüman öğrencilere dinlerinin en temel ilke ve öğretilerini genel itibariyle gelişim dönemi özelliklerine uygun bir içerik ve sadelikte sunmaktadır. Türkiye'de de ilkokulun ilk sınıf düzeylerinde din öğretimi uygulamaya geçirilmeden önce; bunun yeri, önemi, gerekliliği, böyle bir dersin amaçları, konu ve kapsamının ne olacağı, ne tür bir ders modeli çerçevesinde verileceği ve dersin öğretmeni gibi boyutlar çeşitli akademik çalışmalarda etraflı bir şekilde araştırılmalıdır. Bu bağlamda konuya farklı bir açıdan altyapı sağlayacak bir çalışma alanı da ilk sınıf düzeylerinden itibaren din öğretimini yürütme tecrübesi olan çeşitli ülke örneklerinin farklı değişkenler açısından incelenmesidir. En nihayetinde bu kapsamda ortaya konacak olan tüm akademik çalışmaların birikimi ışığında ülkemizin din-devlet ilişkileri çerçevesinde, dinî, kültürel ve toplumsal yapısını dikkate alan, beklenti ve ihtiyaca hitap eden, eğitim ve psikoloji ilkeleri ile örtüşen ideal bir ilkokulda din öğretimi modeli geliştirilebilir.

Kaynakça

Adıgüzel, Yusuf. "Almanya'daki Devlet Okullarında 'İslam Din Dersi' Sorunu ve Çözüm Arayışları". *Akademik İncelemeler Dergisi* 5/2 (2010), 59-72.

Akyüz, Yahya. *Türk Eğitim Tarihi.* Ankara: Pegem Akademi, 12. Basım, 2008.

Alakuş, Fatih – Bahçekapılı, Mehmet. *Din Eğitimi Açısından İngiltere ve Türkiye*. İstanbul: Ark Kitapları, 2009.

Arslan, Ahmet. "Wie lassen sich Theologie und Paedagogik im Islamischen Religionsunterricht zusammenführen?". *Islamischer Religionsunterricht in Deutschland. Fachdidaktische Konzeptionen: Ausgangslage, Erwartungen und Ziele.* ed. Bülent Uçar - Danja Bergmann. 77-86. Göttingen: V & R Unipress, 2010.

Avrupa Birliği Sürecinde Dini Kurumlar ve Din Eğitimi: Milletlerarası Tartışmalı İlmi Toplantı. ed. İlyas Çelebi. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2007.

Aydın, Mehmet Zeki. "Belçika'da İlk ve Orta Öğretimde Din ve Ahlak Öğretimi". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3 (1999), 101-147.

Aydın, Mehmet Zeki. "Okulda Din Dersi Tartışmaları (Türkiye'de Din Dersinin Tarihi, Teorik Yapısı, Bazı Ülkelerle Karşılaştırılması)". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi* 10/2 (2007), 7-57.

Ayhan, Halis. *Türkiye'de Din Eğitimi*. İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi, 3. Basım, 2014.

Bayerisches Staatsministerium für Unterricht und Kultus. "Fachlehrplan für den Schulversuch Islamunterricht an der Bayerischen Grundschule". Erişim: 2 Nisan 2020.
https://www.isb.bayern.de/download/12719/islamunterricht_gs.pdf

Çinemre, Semra. "Almanya'da İslam Din Dersinin Teşekkül Sürecindeki Temel Bazı Meseleler". *Trabzon İlahiyat Dergisi* 5/2 (2018), 435-469.

Dam, Hasan. "Çocukluk Dönemi Din Eğitimi". *Gelişimsel Basamaklara Göre Din Eğitimi*. ed. Mustafa Köylü. 51-96. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 6. Basım, 2015.

Doğan, Recai. "Avrupa Birliği Sürecinde Dini Kurumlar ve Din Eğitimi: Almanya Modeli". *Avrupa Birliği Sürecinde Dini Kurumlar ve Din Eğitimi: Milletlerarası Tartışmalı İlmi Toplantı Bildirileri*. ed. İlyas Çelebi. 255-299. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2007.

Duman, Tayyip – Çakmak, Melek. "Ders Kitaplarının Nitelikleri". *Konu Alanı Ders Kitabı İnceleme Kılavuzu*. ed. Leyla Küçükahmet. 18-32. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 3. Basım, 2011.

Erkan, Serap vd. *Mein Islambuch Grundschule 1/2*. München: Oldenbourg Verlag, 2009.

Ferrari, Alessandro. "Avrupa Birliği'nde Dini Kurumlar ve Din Eğitimi: İtalyan Modeli". çev. İsmail Taşpınar. *Avrupa Birliği Sürecinde Dini Kurumlar ve Din Eğitimi: Milletlerarası Tartışmalı İlmi Toplantı Bildirileri*. ed. İlyas Çelebi. 461-485. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2007.

Gelici, Zehra. *Türkiye ve Norveç Devlet Okullarında Din Öğretimi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016.

Karakaş, Sevda Yılmaz. *İlköğretim 1., 2. ve 3. Sınıflarda Din Eğitimi İhtiyacı*. Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.

Kiefer, Michael. "Schulbücher für Islamischen Religionsunterricht in der Grundschule – Eine Sichtung aus islamwissenschaftlicher Perspektive". *Islamischer Religionsunterricht in Deutschland. Fachdidaktische Konzeptionen: Ausgangslage, Erwartungen und Ziele*. ed. Bülent Uçar - Danja Bergmann. 141-150. Göttingen: V & R Unipress, 2010.

Köse, Ali – Küçükcan, Talip. *Avrupa Birliği Ülkelerinde Din-Devlet İlişkisi: Hukuki Yapı / Din Eğitimi / Din Hizmetleri*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM), 2. Basım, 2016.

Köylü, Mustafa – Turan, İbrahim. *Karşılaştırmalı Din Eğitimi*. Ankara: Nobel Yayıncılık, 2014.

Lähnemann, Johannes. "Islamischer Religionsunterricht". *Handbuch Grundschulpädagogik und Grundschuldidaktik*. ed. Wolfgang Einsiedler vd. 558-562. Regensburg: Julius Klinkhardt Verlag, 3. Basım, 2011.

MEB, Milli Eğitim Bakanlığı. "19. Milli Eğitim Şurası Kararlar". Erişim: 17 Ekim 2019. http://mebk12.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/35/27/719973/dosyalar/2015_02/02041116_19.millieitimuraskararlar.pdf

Milli Eğitim Temel Kanunu (Kanun No. 1739). *Resmî Gazete* 14574 (24 Haziran 1973). Erişim: 24 Mart 2020.
https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/14574.pdf

Niedersächsisches Kultusministerium. "Kerncurriculum für die Grundschule Schuljahrgänge 1-4 Islamischer Religionsunterricht". Erişim: 17 Ekim 2019. http://db2.nibis.de/1db/cuvo/datei/kc-iru-2010.pdf

Öcal, Mustafa. *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Din Eğitimi-Mukaddime Kitap-*. İstanbul: Dergah Yayınları, 2015.

Patton, Michael Quinn. *Nitel Araştırma ve Değerlendirme Yöntemleri*. çev. ed. Mesut Bütün – Selçuk Beşir Demir. Ankara: Pegem Akademi, 3. Baskıdan çeviri, 2014.

Sarıkaya, Yaşar. "Almanya'da İslam Din Dersi: Talepler, Uygulamalar, Tartışmalar". *Diyanet İlmi Dergi* 44/1 (2008), 127-144.

Tertemiz, Neşe vd.. "Ders Kitabı ve Eğitimdeki Önemi". *Konu Alanı Ders Kitabı İnceleme Kılavuzu*. ed. Leyla Küçükahmet. 34-66. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 3. Basım, 2011.

Tosun, Cemal. *Din Eğitimi Bilimine Giriş*. Ankara: Pegem A Yayınları, 3. Baskı, 2005.

Tosun, Cemal. "Türkiye'de Eğitimin Laikleşmesi ve Din Öğretimi". *Sekülerleşme ve Dini Canlanma Sempozyumu Bildirileri*. haz. Ali İsra Güngör. 228-237. Ankara: Türkiye Dinler Tarihi Derneği Yayınları, 2008.

Väth, Birgit. "Welche Lehrziele verfolgen die Lehrpläne?". *Islamischer Religionsunterricht in Deutschland. Fachdidaktische Konzeptionen: Ausgangslage, Erwartungen und Ziele.* ed. Bülent Uçar - Danja Bergmann. 125-137. Göttingen: V & R Unipress, 2010.

Yaşar, Büşra. *İlkokul 3. Sınıf Düzeyi Din Öğretimi Öğrenci İhtiyaçları Merkezinde Bir Araştırma (Atlantı Gazi İlkokulu Örneği)*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Yıldırım, Ali – Şimşek, Hasan. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 6. Basım, 2008.

Yıldırım, Ali. "Nitel Araştırma Yöntemlerinin Temel Özellikleri ve Eğitim Araştırmalarındaki Yeri ve Önemi". *Eğitim ve Bilim Dergisi* 23/112 (1999), 7-17.

Yiğit, Tuba Işık. "Almanya'da İslam Din Dersinin Gelişimi ve Müfredat Sorunu". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/2 (2010), 299-314.

Zengin, Halise Kader. "Almanya'da İslam Din Öğretimi Modelleri". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 49/2 (2008), 245-268.

Zengin, Mahmut. "Türkiye'de Cumhuriyet Dönemi Eğitim Politikalarının Din Dersi Öğretim Programlarına Etkileri". *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/36 (2017), 113-137.